ISSN 0235 – 3490

АРХЕОЛОГІЯ

ПУБЛІКАЦІЇ АРХЕОЛОГІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ

НОВІ ВІДКРИТТЯ І ЗНАХІДКИ

СТАТТІ

РЕЦЕНЗІЇ

ХРОНІКА

ПАМ'ЯТЬ АРХЕОЛОГІЇ

ДИСКУСІЇ

АРХЕОЛОГІЯ ЗА РУБЕЖЕМ

ОХОРОНА ПАМ'ЯТОК АРХЕОЛОГІЇ

1 • 2002

У журналі вміщено статті з проблем давньої історії та археології від первісності до середньовіччя, публікації нових матеріалів і результатів досліджень пам'яток на території України та за рубежем, біографічні матеріали, рецензії та хроніку.

Для археологів, істориків, краєзнавців, учителів історії, студентів історичних факультетів, усіх, хто цікавиться давньою історією України.

В журнале помещены статьи по проблемам древней истории и археологии от первобытности до средневековья, публикации новых материалов и результатов исследований памятников на территории Украины и за рубежом, биографические материалы, рецензии и хроника.

Для археологов, историков, краеведов, учителей истории, студентов исторических факультетов, всех, кто интересуется древней историей Украины.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

П.П. ТОЛОЧКО (головний редактор),

В.Д. БАРАН, К.П. БУНЯТЯН, І.С. ВИНОКУР, М.І. ГЛАДКИХ, Л.Л. ЗАЛІЗНЯК, В.М. ЗУБАР (відповідальний секретар), С.Д. КРИЖИЦЬКИЙ (заступник головного редактора), В.К. МІХЕЄВ, О.П. МОЦЯ, В.Ю. МУРЗІН, В.В. ОТРОЩЕНКО, В.Н. СТАНКО, Р.В. ТЕРПИЛОВСЬКИЙ, Г.М. ТОЩЕВ, В.М. ЦИГИЛИК, Є.В. ЧЕРНЕНКО

Адреса редакції

04210 Київ—210,
просп. Героїв Сталінграда, 12
Телефон 418-91-38

Друкується за постановою редакційної колегії журналу

Редактор *О.І. Калашникова*

Художній редактор
канд. іст. наук *М.М. Ієвлєв*

Технічний редактор
Т.М. Шендерович

Коректор
І.В. Ревчук

Комп'ютерна верстка
О.О. Канигіної

Здано до набору 20.01.2002. Підписано до друку 20.03.2002. Формат 70×108/16. Папір офсетний № 1. Гарнітура Таймс. Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 15,20. Обл.-вид. арк. 17,11. Тираж 700 прим. Зам. 664.

Оригінал-макет виготовлено та тираж видрукувано Видавничим домом «Академперіодика» вул. Терещенківська, 4

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ • ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ

АРХЕОЛОГІЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
ЗАСНОВАНИЙ У БЕРЕЗНІ 1989 р.
ВИДАЄТЬСЯ ЩОКВАРТАЛЬНО

КИЇВ • 1 • 2002

ЗМІСТ

ТОЛОЧКО П.П. Від головного редактора 3
КУЛАКОВСЬКА Л.В. Бібліографічна довідка 4

Статті

КУХАРЧУК Ю. Внесок І.Г. Шовкопляса у розробку питань економічної та суспільної організації пізньопалеолітичного населення півночі України 7
ЗАЛІЗНЯК Л. Палеоліт і цивілізаційна концепція Шпенглера—Тойнбі 14
КРОТОВА О.О. Господарсько-побутовий комплекс та проблеми вивчення структури пізньопалеолітичних пам'яток 24
БЄЛЯЄВА В.І. Сезонність та довгочасність 31
СНІЖКО І.А. Модель розбирання здобичі амвросіївськими мисливцями 37
СМИНТИНА О.В. Поняття жилого простору в контексті дослідження ранньомезолітичних культур степової України 44
СТЕПАНЧУК В.М. Розвиток техніки в кам'яному віці 51
КОЛЕСНИК О.В. Система природокористування у середньому палеоліті Донбасу 57
КУЧИНКО М. Межі Волинської землі кінця X — середини XIV ст. у світлі археологічних, писемних та топонімічних джерел 66

Публікації археологічних матеріалів

ГЛАДКИХ М.І., РИЖОВ С.М., СУХОВИЙ М.О. Нові палеоантропологічні рештки на Гірському Тікичі 72
САПОЖНИКОВ І.В. Господарсько-побутові комплекси поселення Велика Акаржа 75

© ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ, 2002

МАЦКЕВИЙ Л.Г. Матеріали про використання печер у період трипільської культури 82

ЖУРАВЛЕВ Д.В. Еще раз о деталях римского воинского костюма и конской сбруи из Херсонеса и Юго-Западного Крыма 90

ТУАЛЛАГОВ А.А. Тамгообразные знаки боспорских царей 98

МАРКОВА О.В. Equus caballus з Ольвійського поховання 109

ЖУРАВЛЬОВ О.П. З історії археозоологічних досліджень в Ольвії 127

Дискусії

ЗУБАР В.М. Із приводу інтерпретації й датування одного латинського напису з Херсонеса 132

Нові відкриття і знахідки

МАЙКО В.В. Ранньохристиянська знахідка на салтово-маяцькому поселенні Тепсень у Південно-Східному Криму 137

Рецензії

ПЕТРАУСКАС А.В. Єлена Цоль-Адамікова, Марія Дековна, Елізабета Марія Носек. Ранньосередньовічний скарб із Завади Лянскоронської (басейн верхньої Вісли) 139

Хроніка

До 60-річчя Михайла Івановича Гладких 141

До 70-річчя Олени Василівни Цвек 142

До 70-річчя Валентини Іванівни Нєпріної 143

МУРЗІН В.Ю., РОЛЛЕ Р. Двадцять років роботи спільної Українсько-Німецької археологічної експедиції 144

КРАВЧЕНКО Е.А. Наукова конференція «Читания пам'яті Михайла Брайчевського (1924—2001)» 152

Наші автори 155

Список скорочень 157

М.И. Гладких, С.Н. Рыжов, Н.А. Суховой

НОВЫЕ ПАЛЕОАНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ ОСТАТКИ НА ГОРНОМ ТИКИЧЕ

Впервые на территории Украины (Черкасская обл.) обнаружены остатки практически полного скелета позднепалеолитнческого возраста. Предварительная раднокарбонная датировка (12 600 ± 90) лет назад.

M.I. Gladkikh, S.M. Ryzhov, M.A. Sukhovoy

NEW PALEOANTHROPOLOGICAL REMAINS ON GORNY TIKICH

For the first time in the territory of Ukraine (Cherkasy region) the remains of almost entire skeleton of the Upper Paleolithic time are found. The preliminary radiocarbon dating 12.600 ± 90 years ago.

І.В. Сапожников

ГОСПОДАРСЬКО-ПОБУТОВІ КОМПЛЕКСИ ПОСЕЛЕННЯ ВЕЛИКА АКАРЖА

У статті опубліковано та проаналізовано матеріали чотирьох локальних господарсько-побутових комплексів, знайдених автором на пізньопалеолітичному поселенні Велика Акаржа біля Іллічівська (датується близько 19—18 тис. років тому максимумом Вюрму). Вони розташовувались на периферії пам'ятки, мали площу від 16 до 23 м² та дуже близькі характеристики кам'яного інвентарю. За даними археозоології (О.П. Секерська), на цих комплексах було утилізовано від одного до чотирьох забитих самців бізонів (Bison priscus). Один із них (ГПК III) був менш довгостроковим, ніж решта. Усі комплекси інтерпретовано автором як залишки сезонних (один-два місяці) весняно-літніх місць проживання окремих сімейних груп мисливців на бізонів.

Значна частина матеріалів стоянки Велика Акаржа, відкритої В.І. Красковським у 1955 р. і розкопаної П.Й. Борисковським у 1959, 1961 рр. та автором цієї статті у 1988—1993 рр., відома фахівцям [1]. Проте деякі об'єкти цього поселення заслуговують на більшу увагу. Ідеться про так звані господарсько-побутові комплекси (ГПК), досліджені у 1989—1993 рр. на периферійних ділянках пам'ятки (рис. 1). Перш ніж безпосередньо перейти до характеристики цих об'єктів, нагадаю, що вперше поняття «господарсько-побутовий комплекс» щодо місць помешкання і господарювання окремих сімей на великих поселеннях (Мізин, Добранічівка та ін.) було використано видатним українським істориком і палеолітознавцем Іваном Гавриловичем Шовкоплясом [2], 80-річчя якого відзначалось у 2001 р.

Сам І.Г. Шовкопляс дав таке визначення цього терміна: ГПК є «сумою взаємопов'язаних між собою жител і різних господарсько-виробничих та побутових об'єктів, які складають єдине ціле у житті мешканців стоянки» [3]. Заради справедливості нагадаю, що польські археологи задовго до цього називали подібні скупчення решток культурних залишків «крем'яницями», але на півночі вони, зазвичай, не такі виразні, віддалені одне від одного на значніші відстані, й іноді їх розглядають як окремі стоянки [4]. У степовій зоні Північного Причорномор'я виразні господарсько-побутові комплекси на сезонних поселеннях із монобізоновою фауною вперше були виявлені автором саме на Великій Акаржі.

© І.В. САПОЖНИКОВ,2002

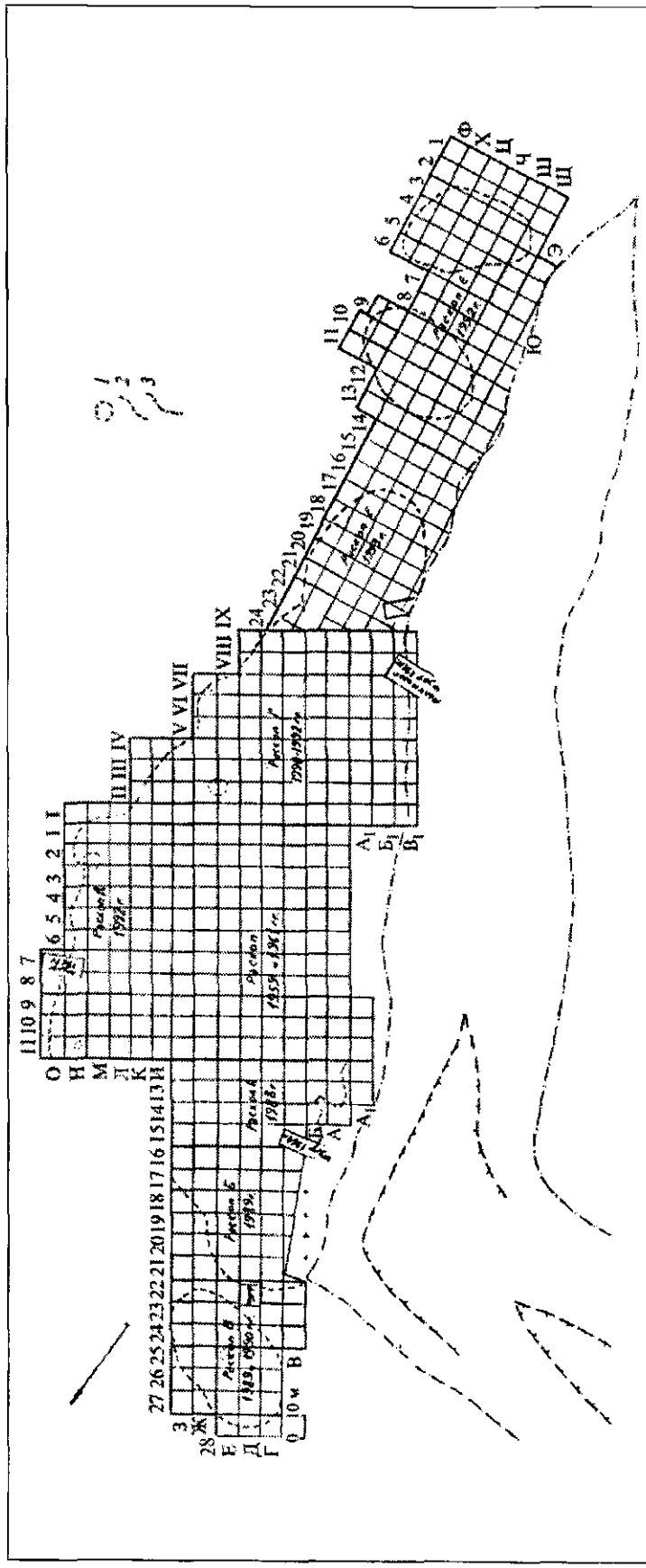

Рис. 1. Загальний план розкопок Великої Акаржі у 1959, 1961, 1988—1993 рр: *1* — вогнища; *2* — межа культурного шару; *3* — стінка рівчака на глибині 1,1—1,25 м

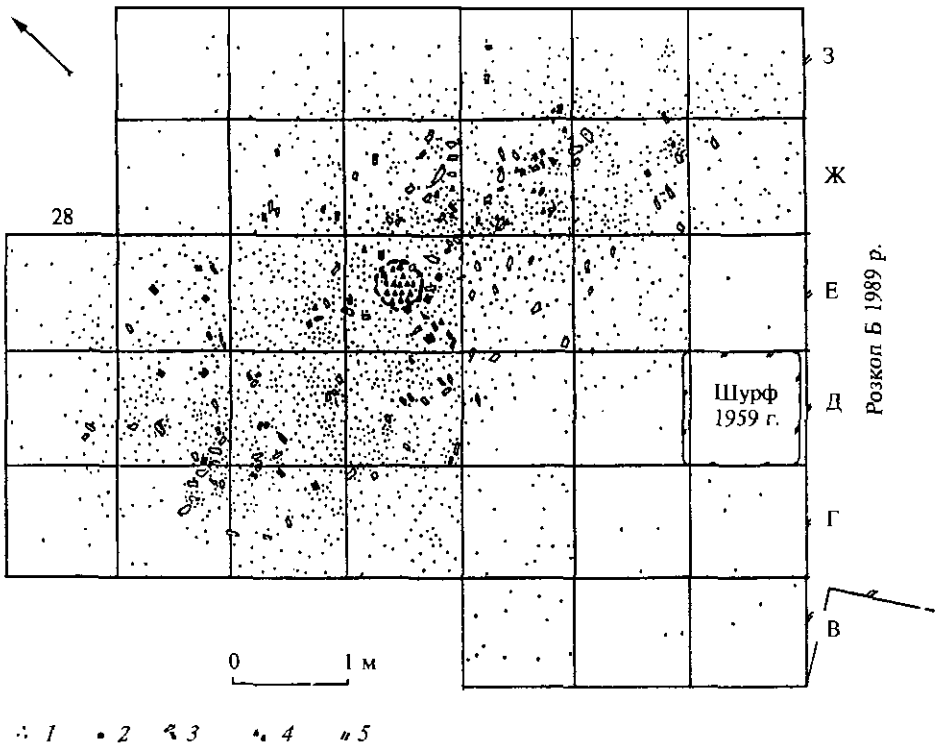

Рис. 2. План ГПК I Великої Акаржі (розкоп В 1989—1990 рр.: *1* — кремені; *2* — каміння; *3* — кістки; *4* — перепалені кістки; *5* — зуби тварин

Господарсько-побутовий комплекс I. Розташований на північно-західній окраїні поселення (рис. 1). Овальне в плані скупчення культурних залишків мало розміри 5,0—5,5 м завдовжки та 2,5—3,0 м завширшки, загальну площу близько 15,5—16,0 м^2. У центрі виявлено рештки лінзоподібного в розрізі, округлого в плані вогнища діаметром 35—40 см, глибиною до 4—5 см, яке було заповнене дрібними фрагментами перепалених кісток (рис. 2). Із цього ГПК походять 2406 розколотих кременів, техніко-морфологічну характеристику яких подано в табл. 1. Серед них виділено 85 виробів із вторинною обробкою (табл. 2). Матеріали цього комплексу опубліковано в спеціальній статті [5].

Із першого ГПК походить 406 фрагментів кісток, з яких 43 було визначено. Вони репрезентовані цілими та фрагментованими зубами, два з яких належали дорослому самцю. Серед інших кісток були фрагменти таранної кістки, лопатки, гомілки та нижньої щелепи. Отже, мешканці цієї частини поселення утилізували мінімально одну тварину — дорослого самця. Підкреслю, що всі, без винятку, визначені кістки, знайдені на Великій Акаржі у 1988—1993 рр. і вивчені О.П. Секерською, належали виключно степовим бізонам (Bison priscus) [6].

Господарсько-побутовий комплекс II. Відкрито на південно-східній окраїні Великої Акаржі (рис. 1). У плані він мав неправильно-овальну форму завдовжки 6,0 м і завширшки 3,5 м, його площа сягала 22—23 м^2. На кв. Ч-Ц-3 траплялися перепалені кістки (рис. 3), що дає змогу говорити про наявність вогнища у цій частині скупчення культурних решток. Тут знайдено 2579 розколотих кременів (табл. 1), 71 з яких мав вторинну обробку (табл. 2).

На території цього ГПК було виявлено 360 уламків кісток, з яких діагностичними виявилися 85 фрагментів від 18 кісток. Серед останніх зафіксовано 16 зубів, які належали мінімально двом дорослим бізонам. Інші кістки представлені діафізом гомілкової кістки та фрагментами метаподій.

Господарсько-побутовий комплекс III. ГПК III знаходився лише у 2—3 м на північ від попереднього комплексу (рис. 1). Він мав овальну в плані форму завдовжки 6,5 м, завширшки 4—4,5 м та площею 20—22 м^2, хоча треба визнати, що його

межі були менш виразними, ніж у ГПК I і II (рис. 3). З означеної площі поселення походять 2355 розколотих кременів (табл. 1), з яких 92 є виробами із вторинною обробкою (табл. 2).

У культурному шарі ГПК III знайдено 58 уламків кісток. Із них визначено 19 фрагментів від 6 кісток: чотири зуби від дорослої-I особини, а також епіфіз та діафіз лівої плечової кістки. Мешканці цього комплексу утилізували, як мінімум, одного бізона.

Господарсько-побутовий комплекс IV. ГПК IV розташовувався в тій самій південно-східній частині поселення, у 4,5 м на північ від ГПК III (рис. 1). Він мав овальну, дещо більш витягнуту у плані за лінією північ—південь форму завдовжки близько 7,0 м, завширшки до 3,5 м та загальною площею до 20—21 м^2. Його межі були чіткішими, ніж у попереднього комплексу, але північна межа збігалася з основ-

Таблиця 1. **Порівняльна техніко-морфологічна характеристика крем'яного інвентарю господарсько-побутових комплексів поселення Велика Акаржа**

Категорії інвентарю	ГПК I		ГПК II		ГПК III		ГПК IV	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Необроблені гальки	1	0,04	1	0,04	—	—	1	0,06
Розколоті гальки	4	0,2	9	0,3	—	—	2	0,13
Оббиті гальки	1	0,04	1	0,04	1	0,04	2	0,13
Осколки	118	4,9	129	5,0	129	5,5	98	6,2
Нуклевидні осколки	42	1,7	49	1,9	62	2,6	36	2,3
Нуклеуси	68	2,8	97	3,8	83	3,5	66	4,2
Уламки нуклеусів	9	0,4	32	1,2	37	1,6	15	1,0
Відщепи	850	35,3	1040	40,3	934	39,7	621	39,5
Лусочки	113	4,7	111	4,3	123	5,2	67	4,7
Пластини	491	20,4	470	18,2	364	15,5	298	19,0
Мікропластини	188	7,8	137	5,3	114	4,8	62	3,9
Реберчасті сколи	89	3,7	122	4,7	114	4,8	75	4,8
Різцеві сколи	5	0,2	3	0,1	—	—	6	0,4
Фрагменти сколів	342	14,2	307	11,9	299	12,7	161	10,2
Вироби з вторинною обробкою	85	3,5	71	***2,8***	92	3,9	61	3,9
	2406	100	2579	100	2355	100	1571	100

Примітка. Тут і в табл. 2 полужирним курсивом виділено аномально високі або низькі значення.

Таблиця 2. **Порівняльна характеристика виробів із вторинною обробкою господарсько-побутових комплексів поселення Велика Акаржа**

Групи виробів	ГПК I		ГПК II		ГПК III		ГПК IV	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Скребачки	16	18,8	11	15,5	2	***2,2***	10	16,4
Різці	21	24,7	21	29,6	14	***15,2***	19	31,1
Комбіновані знаряддя	3	3,5	—	—	1	1,1	1	1,6
Мікроінвентар	29	34,1	22	31,0	61	***66,3***	20	32,8
Пластини з ретушшю	3	3,5	5	7,0	7	7,6	7	11,5
Свердла	1	1,8	2	2,8	—	—	—	—
Пилка	—	—	—	—	1	1,1	—	—
Інші форми	12	14,1	10	14,1	6	6,5	4	6,6
	85	100	71	100	92	100	61	100

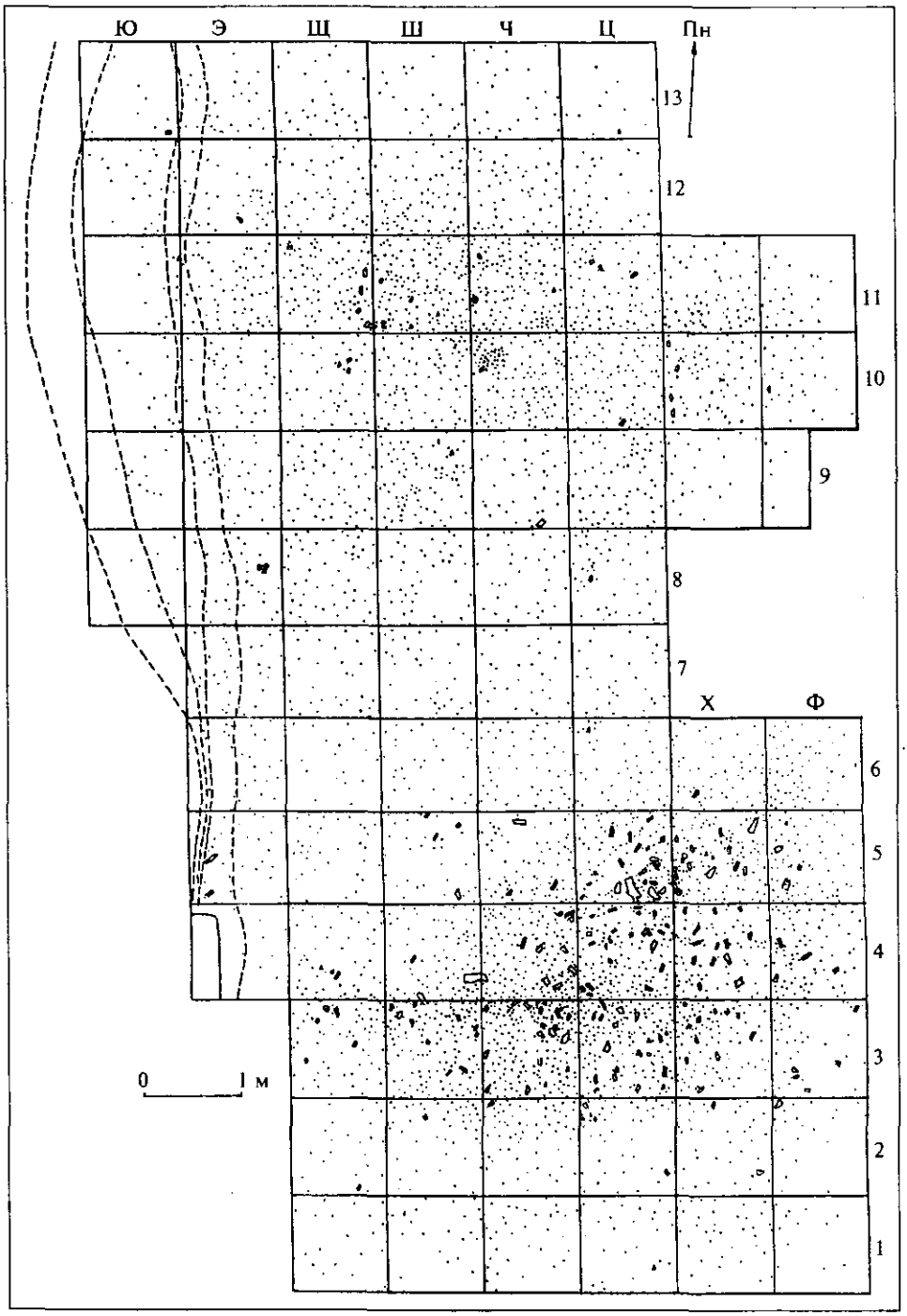

Рис. 3. План ГПК II і III Великої Акаржі (розкоп Є 1992—1993 рр.)

ною територією поселення (рис. 4). Тут було знайдено 1571 розколотий кремінь (табл. 1), 61 з яких мав вторинну обробку (табл. 2).

На місці ГПК IV виявлено 159 уламків кісток, з якнх лише 10 було визиачеио. Майже всі вони представлені зубами (9 прим.), що належали мінімально чотирьом особинам тварин, забитих у віці від напівдорослої до дорослої-II. Ще одним діагностичним уламком виявився фрагмеит діафіза плечової кістки.

Порівняльний аналіз головних техніко-морфологічних характеристик крем'яних колекцій чотирьох описаних ГПК доводить їхню близькість практично за всіма

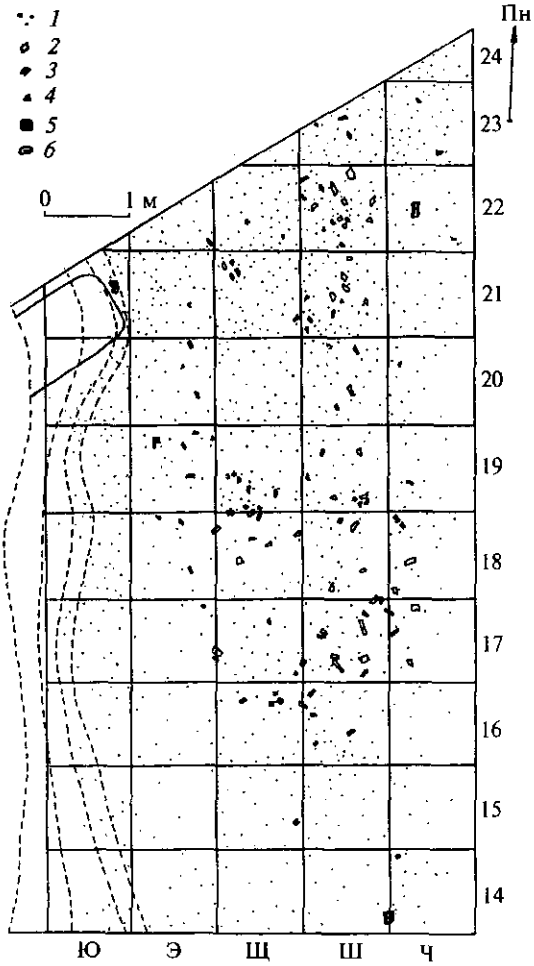

Рис. 4. План ГПК IV Великої Акаржі (розкоп Є 1993 р.: *1* — *кремені*; *2* — *кістки*; *3* — зуби тварин; *4* — перепалені кістки; *5* — каміння; *6* — черепашки Helix)

кількісними показниками. На кожному з них було знайдено від 1571 до 2406 оброблених кременів. З аномальних показників слід відзначити лише нижчу кількість виробів із вторинною обробкою у ГПК II та деяке збіднення основних категорій кам'яного інвентарю у ГПК III (табл. 1).

Аналогічний аналіз груп виробів із вторинною обробкою також свідчить про дуже високий рівень спорідненості усіх розглянутих ГПК, за винятком кількох показників ГПК III. Так, у ньому відмічено надзвичайно низьку кількість скребачок на фоні зниженої долі різців та аномально високого показника мікроінвентарю, тобто вкладишів мисливської зброї (табл. 2).

Помічені розбіжності деяких показників кам'яного інвентарю ГПК III стають зрозумілішими, якщо згадати, що його мешканцями було утилізовано тільки одну тварину — напівдорослого бізона. Наведене дає змогу вважати цей комплекс найменш довгостроковим за часом існування з усіх чотирьох ГПК Великої Акаржі. Зауважу, що мешканцями ГПК I також було утилізовано тільки одного дорослого самця бізона, але, вірогідно, його маса була більшою, ніж у попередньої тварини.

Дуже важливою є проблема синхронності описаних вище ГПК. Поки що на це немає однозначної відповіді, оскільки використання методів ремонтажу (аплікації) на матеріалах Великої Акаржі значно ускладнено порівняною чисельністю кам'яного інвентарю цих комплексів, його досить дрібними розмірами та істотною патинізацією. Проте авторові вдалося зареєструвати знахідку двох фрагментів від однієї гальки залізистого кварциту (визначення В.Ф. Петруня), який найчастіше використовували палеолітичні люди для виготовлення вохри, у двох різних і навіть не сусідніх ГПК. Одни із них було знайдено у ГПК II (кв. Х-4), а інший — у ГПК IV (кв. Ч-22), у 18 м один від одного (рис. 1, 3, 4), що дає змогу говорити про певну синхронізацію комплексів II та IV.

Отже, відповідно до наведених даних можна інтерпретувати всі чотири ГПК Великої Акаржі як місця короткострокового сезонного весняно-літнього помешкання та господарювання окремих сімей мисливської общини, яка неодноразово поверталася на територію цього поселення. Звичайно, конкретний термін існування цих ГПК визначити досить важко, але навряд чи він міг бути більше 1—2 місяців. Решту території поселення, його так звану головну частину, де концентрація знахідок була значно вищою, у такому разі слід розглядати як результат неодноразового нашарування один на одного саме таких сімейних господарсько-побутових комплексів [7]. До речі, перевага кількості різців над скребачкам (табл. 2) також є підтвердженням на користь визначення ГПК Великої Акаржі як весняно-літніх об'єктів, оскільки масова вичинка якісних, особливо хутряних, шкір забитих тварин зазвичай була приурочена до холодної, скоріше зимової, пори року [8].

Говорячи про інтерпретацію конкретних комплексів, слід зауважити, що їхня площа є доволі значною (16—23 м^2), і це не дозволяє розглядати останні як залишки окремих, хоча й легких та переносних жител. Як дуже вірно помітив ще І.Г. Шовкопляс, у межах окремих ГПК поза стінами жител могли знаходитися не тільки виробничі центри для виготовлення кам'яних та кісткових знарядь праці (так звані точки), а й місця приготування й споживання їжі і навіть вогнища [9]. Таким чином, територія сімейних господарсько-побутових комплексів Великої Акаржі не обмежувалася лише площею якихось легких житлових споруд. До її складу, напевно, входили інші виробничо-господарські об'єкти поза їх межами.

Спробуємо порівняти основні характеристики наших ГПК із північнішими ГПК і зі справжніми крем'яницями. Л.Л. Залізняк на підставі досить широких матеріалів визначив, що ГПК мисливців на мамонтів, як правило, мають середній діаметр близько 9,0 м і в них знаходять по 300—500 крем'яних знарядь. Типові сімейні крем'яниці мисливців на північних оленів у середньому мають діаметр близько 7,7 м, в них міститься близько 100 кам'яних виробів із вторинною обробкою [10].

Як бачимо, кількість крем'яних знарядь у кожному комплексі Великої Акаржі майже сягає середніх показників ГПК другої групи (табл. 1, 2), хоча за середньою площею наші комплекси трохи менші. Щоправда, у разі використання методу трасологічного аналізу кількість утилізованих у процесі роботи знарядь праці збільшується удвічі і навіть утричі [11], проте цього слід очікувати й на Великій Акаржі. Отже, описані ГПК принципово майже не відрізняються від сезонних крем'яниць мисливців на північних оленів.

На підставі викладеного можна дійти висновку, що господарство спеціалізованих мисливців на бізонів мало виразний сезонний характер, а головною соціально-економічною одиницею їхнього суспільства вже 18—19 тис. років тому була сім'я. Усі спроби інтерпретувати деякі степові пам'ятки з монобізоновою фауною як багаторічні, постійні, майже осілі поселення (Анетівка II) суперечать не тільки особливостям сезонної екології цих стадних тварин та елементарній логіці, а й наведеним нами вище, досить красномовним фактам.

[1] *Борисковский П.И., Праслов Н.Д.* Палеолит бассейна Днепра и Приазовья // САИ. — 1964. — Вып. А 1—5. — С. 27—28; табл. XVIII—XX; *Сапожников И.В.* Локальный хозяйственно-бытовой комплекс на позднепалеолитической стоянке Большая Аккаржа // АВ. — 1994. — № 3. — С. 38—47; *Его же.* Основные итоги раскопок стоянки Большая Аккаржа // Проблемы истории и археологии Нижнего Поднестровья: Тез. докл. науч. конф. — Белгород-Днестровский, 1995. — С. 54—56; *Его же.* Причерноморские степи в позднем палеолите: природно-хозяйственная и культурная специфика // Сапожникова Г.В., Коробкова Г.Ф., Сапожников И.В. Хозяйство и культура населения Южного Побужья в позднем палеолите и мезолите. — Одесса; СПб.: 1995. — С. 149—176; *Сапожников И.В., Секерская Е.П.* Фаунистический комплекс поселения Большая Аккаржа // Пам'ятки археології Північно-Західного Причорномор'я. — Одеса, 2000. — С. 40—53; та ін. праці П.Й. Борисковського та І.В. Сапожникова.

[2] *Шовкопляс И.Г.* Мезинская стоянка: К истории среднеднепровского бассейна в позднепалеолитическую эпоху. — Киев, 1965. — С. 93—95 и др.; *Його ж.* Господарсько-побутові комплекси пізнього палеоліту // Археологія. — 1971. — Вип. 3. — С. 12—21; *Его же.* Хозяйственно-бытовые комплексы позднего палеолита: Тези доп. конф. «Результати польових археологічних досліджень 1970—1971 років на території України» — Одеса, 1972. — С. 12—17; *Его же.* Хозяйственно-бытовой комплекс позднего палеолита. Его состав и назначение // БКИЧП. — 1977. — № 47. — С. 115—120.

[3] *Шовкопляс И.Г.* Хозяйственно-бытовой комплекс... — С. 117.

[4] *Залізняк Л.* Передісторія України X—V тис. до н. е. — К., 1998. — С. 43—52; та інші його праці.

[5] *Сапожников И.В.* Локальный хозяйственно-бытовой комплекс... — С. 38—47.

[6] *Сапожников И.В., Секерская Е.П.* Указ. соч. — С. 43—44.

[7] *Сапожников И.В.* Причерноморские степи... — С. 158—171; *Залізняк Л.Л.* Указ. праця. — С. 83 та ін.

[8] *Сапожникова Г., Залізняк Л.* Результати трасологічного аналізу крем'яних виробів свідерських стоянок Березно 6, 14, 15 // *Залізняк Л.* Фінальний палеоліт північного заходу Східної Європи: культурний поділ і періодизація. — К., 1999. — С. 267—269.

[9] *Шовкопляс І.Г.* Господарсько-побутові комплекси... — С. 17; *Его же.* Хозяйственно-бытовой комплекс... — С. 117—118.

[10] *Залізняк Л.Л.* Указ. праця. — С. 51.

[11] *Сапожникова Г., Залізняк Л.* Указ. праця. — Порівн. табл. II та VI—X.

Одержано 28.04.2001

И.В. Сапожников

ХОЗЯЙСТВЕННО-БЫТОВЫЕ КОМПЛЕКСЫ ПОСЕЛЕНИЯ БОЛЬШАЯ АККАРЖА

В статье дан анализ материалов четырех локальных хозяйственно-бытовых комплексов, найденных автором на позднепалеолитическом поселении Большая Аккаржа возле г. Ильичевск. Поселение датируется около 19—18 тыс. лет назад. Все комплексы интерпретируются автором как остатки сезонных весенне-летних мест проживания отдельных семейных групп охотников на бизонов, которые использовались на протяжении одного-двух месяцев.

I.V. Sapozhnikov

ECONOMIC COMPLEXES OF THE SETTLEMENT OF BOL'SHAYA AKARZHA

The materials of four local economic complexes, found by the author on the late Paleolithic settlement of Bol'shaya Akarzha near Iljichevsk have been analysed in the article. The settlement dates from 19—18 thousand years ago. The author interprets all the complexes as the remains of the seasonal spring — summer dwellings of separate family groups of bison hunters, which were used along 1—2 months.

Л.Г. Мацкевий

МАТЕРІАЛИ ПРО ВИКОРИСТАННЯ ПЕЧЕР У ПЕРІОД ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

У статті проаналізовано матеріали трипільської культури з печери Вертеба на Тернопільщини (с. Більче-Золоте) та нові знахідки того часу з печерно-скельних ансамблів на території Івано-Франківської (Одаїв XV) і Тернопільської областей (Мельниця-Подільська I і Ланівці IV). Зроблено висновки про використання цих порожнин.

Трипільські землероби і скотарі з початку XX ст. стали широко відомі, перш за все, поселеннями з наземними житлами, культовими спорудами, полями та іншими складовими матеріальної і духовної культури [1]. Утім, ще у другій половині XIX ст. були зафіксовані багаті знахідки цього періоду в печері Вертеба на Поділлі. Незважаючи на відкриття у подальшому багатьох трипільських пам'яток під відкритим небом, понад 100 років Вертеба була, по суті, чи не єдиною пам'яткою цієї культурної спільноти в печерних порожнинах. Лише протягом останніх років під час комплексних спеціалізованих робіт експедицій Інституту суспільних наук (із 1993 р. — Інституту українознавства імені І.П. Крип'якевича НАН України) за участю Львівського держуніверситету, екологічної експедиції «Дністер» товариства Лева, Борщівського краєзнавчого музею та інших установ було відкрито ще три печерні об'єкти з типовими знахідками, віднесеними до трипільської культури. Це Одаїв XV у Тлумацькому р-ні на Івано-Франківщині, а також Мельниця-Подільська I і Ланівці IV у Борщівському р-ні на Тернопільщині. Про ці пам'ятки вже є невелика інформація [2]. Матеріали з цих пунктів дають змогу дійти нових суттєвих висновків щодо трипільської єдності, зокрема щодо не тільки використання у той час місць під відкритим небом, а й заселення печерно-скельних ансамблів.

Розглянемо передусім матеріали трипільського часу в гіпсовій печері Вертеба. Головний вхід у цей утвір знаходиться за 1,5 км на північний захід від с. Більче-Золоте Борщівського р-ну Тернопільської обл. До 1822 р. належить одне із перших повідомлень про знахідки в цій порожнині великої кількості фрагментів посуду (очевидно, трипільського часу), людських кістяків і остеологічних решток тварин [3].

© Л.Г. МАЦКЕВИЙ, 2002

Індекс 74006

ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ НАН УКРАЇНИ

ISSN 0235—3490. Археологія, 2002, № 1. 1—160